

พ่อค้ามุสลิมกับการค้าผ้าอินเดียในหน้าประวัติศาสตร์ไทย

ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง*

บทคัดย่อ

พ่อค้ามุสลิมชาวอินเดียมีบทบาทต่อการค้าผ้าของไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ่อค้าเหล่านี้เป็นผู้นำผ้าชนิดต่างๆเข้ามาขายในสยาม ทั้งยังเป็นผู้กระจายสินค้าผ้าอินเดียไปสู่ชาวสยาม ตั้งแต่ชนชั้นสูงถึงไพร่บ้านพลเมือง ผ้าที่นำเข้ามาจากอินเดียมีแหล่งผลิตใหญ่อยู่สองภูมิภาคคือจากแคว้นกัจจราวต (Gujarat) ทางตะวันตกของอินเดีย และชายฝั่งโคโรแมนเดล (Coromandel Coast) ทางฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย การค้าผ้าในสมัยอยุธยาส่วนใหญ่อยู่ในมือของพ่อค้าเปอร์เซียและพ่อค้าอินเดียซึ่งมีทั้งผ้าที่ผลิตตามแบบแขกและที่ออกแบบส่งขายไปให้ชาวอินเดียผลิตตามรสนิยมของชาวสยาม ต่อมาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์พ่อค้าชาวอินเดียเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการค้าผ้า พวกเขาได้ตั้งห้างจำหน่ายสินค้ามีชื่อเสียงเช่น ห้างมัสกาทิของพ่อค้าอินเดียตระกูลมัสกาทิ มุสลิมนิกายชีอะห์เชื้อสายอินเดียกลุ่มโบราณจากเมืองสุรัตที่เดินทางเข้ามาทำการค้าและตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตธนบุรี การค้าผ้าของพ่อค้ามุสลิมเริ่มซบเซาลงเมื่อมีการตั้ง

*อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศึกษา สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท (พ.ศ.2547-2550) ปัจจุบันเป็นนักวิชาการอิสระ

บทนำ

ประเทศไทยตั้งอยู่ระหว่างแหล่งผลิตผ้าที่สำคัญ 2 แหล่งใหญ่ของโลก คือ อินเดีย ซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดและแหล่งผลิตผ้าที่สำคัญ และจีนที่เป็นแหล่งกำเนิดและผลิตไหมที่รู้จักกันดี ทำให้ได้รับอิทธิพลด้านรูปแบบสิ่งทอและเทคโนโลยีการผลิตผ้าจนกลายมาเป็นศูนย์กลางของผ้านานาชาติและเป็นดินแดนที่มีความหลากหลายของมรดกสิ่งทอมากที่สุดแห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ก่อนที่การฟื้นฟูการผลิตและส่งเสริมการใช้ผ้าทอพื้นเมืองจะได้รับการสนับสนุนเช่นในปัจจุบัน ประเทศไทยเคยอยู่ในฐานะผู้บริโภคสิ่งทอมากกว่าผู้ผลิตโดยเฉพาะผ้าจากอินเดีย ดั้งเดิมที่ทอของชาวยุโรปที่เข้ามายังอยุธยาได้กล่าวถึง พื่อคำชาวอินเดียนำสินค้าผ้ามาจากแหล่งผลิตสำคัญในอินเดีย เช่น จากแคว้นกัจจرات (Gujarat) ทางตะวันตกของอินเดีย จากชายฝั่งโคโรแมนเดล (Coromandel Coast) ทางฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ และแคว้นเบงกอล (Bengal) ทางตะวันออกเฉียงเหนือมาขายยังอยุธยา โดยสินค้าผ้าจากอินเดียที่มีหน้าผ้ากว้าง สีสดใส ลวดลายงดงามและรูปแบบประณีตเมื่อเทียบกับผ้าที่ผลิตในท้องถิ่นที่มีหน้าผ้าแคบและต้องนำมาเย็บต่อกันเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ใช้เวลาทอานและมีสีไม่สดใสเนื่องจากข้อจำกัดเรื่องวัสดุย้อมสีผ้า กลายเป็นที่นิยมอย่างมากโดยเฉพาะในชนชั้นสูง เนื่องจากวัฒนธรรมเครื่องนุ่งห่มของชาวสยามที่ประกอบด้วยผืนผ้าที่ใช้นุ่งและห่มปกคลุมร่างกายโดยไม่มีการตัดเย็บนั้นบ่งบอกถึงความแตกต่างทางสังคมได้โดยพิจารณาจากความประณีตงดงามของผ้าที่สวมใส่ ความพิเศษของผ้าอินเดียทำให้ชนชั้นสูงผูกขาดการซื้อและจำกัดการใช้เฉพาะในราชสำนัก ซึ่งได้ถือปฏิบัติต่อเนื่องมานานหลายศตวรรษ จนเมื่อรูปแบบการแต่งกายอย่างตะวันตกได้เข้ามาเป็นที่นิยม และการผูกขาดผ้าลายของชนชั้นสูงกลายเป็นความเข้มงวดลง

ผ้าอินเดียจึงเป็นที่แพร่หลายในกลุ่มสามัญชน ก่อนที่จะค่อย ๆ เลื่อนหายไปจากหน้าประวัติศาสตร์ไทยในช่วงหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 เมื่อคนไทยพัฒนาผ้าลายไทยขึ้นมาแข่งขัน

จากการศึกษาประวัติศาสตร์การค้าสิ่งทออินเดียพบว่าการค้าผ้าอินเดียสำหรับตลาดสยามอยู่ในมือของพ่อค้าชาวมุสลิมมาตั้งแต่ต้น โดยพ่อค้าเหล่านี้ได้ค้าผ้าอินเดียกับราชอาณาจักรอยุธยามาก่อนที่บริษัทอีสต์อินเดียตะวันออกของชาติยุโรปจะเข้ามาดำเนินการค้าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลุ่มพ่อค้าผ้าที่ปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา ได้แก่ แวกเปอร์เซีย และแขกมัวร์ ซึ่งนำผ้ามาจากเมืองท่าสุรัต (Surat) ทางตอนใต้ของแคว้นกัจราตแหล่งผลิตและส่งออกผ้าที่สำคัญทางตะวันตกของอินเดีย และจากเมืองมาสุลิปัตนัม (Masulipatnam) บนฝั่งโคโรเมนเดลทางตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย แล้วขนส่งมายังเมืองท่ามะริดและตะนาวศรี ก่อนที่จะขนส่งทางบกต่อมายังกรุงศรีอยุธยา พ่อค้าแขกเหล่านี้เป็นคู่แข่งสำคัญในธุรกิจค้าผ้าของบริษัทการค้าชาติยุโรปเพราะมีต้นทุนการค้าที่ถูกกว่าเนื่องจากไม่ต้องผ่านระบบนายหน้าเช่นบริษัทการค้าชาติยุโรป จึงสามารถกำหนดราคาผ้าเองได้โดยไม่ถูกกำกับราคาจากบริษัท และยังเมื่อพ่อค้าเชื้อสายเปอร์เซียได้รับความไว้วางพระทัยจากพระมหากษัตริย์แห่งอยุธยามากขึ้นจนได้โอกาสเข้ารับราชการในราชสำนัก และได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองปกครองเมืองที่สำคัญต่าง ๆ โดยเฉพาะมะริดและตะนาวศรีด้วยแล้ว ยิ่งทำให้พ่อค้าแขกได้รับโอกาสในการผูกขาดสินค้าจากอินเดียมากขึ้น หลักฐานในเรื่องนี้จะได้จากรายงานการค้าขายในกรุงสยามครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ที่ ยอร์ช ไวต์ เขียนถึง โรเบิร์ต ปากเกอร์ หัวหน้าสถานีการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกที่เมืองบันดัม ในเกาะสุมาตราในค.ศ.1677 (พ.ศ. 2220) ซึ่งตรงกับปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ กล่าวถึงการค้าของอยุธยากับอินเดียว่า ".....เรือกำปั่น

ที่มาจากเมืองสุรัตและเมืองคอร์เมนเดลนั้น บรรทุกสินค้าผ้าต่าง ๆ หลายชนิด สำหรับใช้ในบางเมืองนั้น ๆ และบรรทุกไปยังเมืองญี่ปุ่น เมืองจีน และเมือง มนิลา ซึ่งเขาแลกเปลี่ยนกับ ทองแดง ทองเหลือง ทองขาว และเครื่องถ้วยชาม แต่ผ้าเป็นอันมากที่เรือกำปั่นเหล่านี้บรรทุกมายังที่นั่น ๆ พระมหากษัตริย์ เมืองนี้โปรดให้เอามา และยังมีเรือกำปั่นเป็นหลายลำของพวกเขาจากเมืองเบงกอล และเมืองเมดชเลปะตันมายังเมืองท่าตะนาวศรี ถึงแล้วขึ้นขึ้นเดินบกมายังเมืองนี้ (อยุธยา) และการค้าอย่างนี้ เดียวนี้ตกอยู่ในเงื้อมมือพวกแขก เปอร์เซียและพวกแขกมัวร์รวบรวมรัดทำเสียหายหมด ด้วยพวกแขกเหล่านี้เข้ากำลังมีอำนาจเป็นเจ้าของเมืองแถบนั้นเสียทีเดียวเป็นทั้งเจ้าการค้าด้วย..... นายเรือของพระมหากษัตริย์ที่ไซ้ไปจากเมืองตะนาวศรีไปยังเมืองมะเกาและเมืองเบงกอลก็เป็นแขกเปอร์เซีย นายห้างของพระเจ้ากรุงสยามซึ่งโปรดให้ไปอยู่เมืองโน้น ๆ สำหรับเป็นธุระดูแลราชการก็เป็นชาวเปอร์เซีย

.... แต่ก่อนเป็นผลประโยชน์แก่พวกวิลันดามาก เขาบรรทุกผ้าต่าง ๆ เป็นอันมากมาจากเมืองสุรัต และเมืองคอร์เมนเดลขายได้รวดเร็วมีกำไรมาก แต่กำไรที่หาได้ในสินค้าทั้งสองอย่างนี้กลับเสื่อมโทรมลง.... เพราะการค้าขายของพวกแขกมัวร์เมืองตะนาวศรีทวียิ่งขึ้น และเรือกำปั่นออกจากเมืองสุรัตก็ไซ้ไปตรงมายังเมืองนี้ทีเดียวและซ้ำทำให้มีผ้ามากมายหลายอย่างต่าง ๆ นานา เหลือเพื่อเก็บบรรณนา และลดราคาต่ำกว่าผ้าพวกวิลันดาซึ่งมาจากเมืองบะเตเวียมาก..."

เอกสารของฮอลันดาสัมัยกรุงศรีอยุธยา ยังได้ระบุว่า "ในเดือน พฤศจิกายน (พ.ศ.2160) เรือของพวกแขกมัวร์ลำสุดท้ายจากมะสุลีปาตีมาได้เดินทางมาถึง บรรทุกสินค้าผ้าระบายสีทุกชนิดมา...เรื่องนี้กระทบกระเทือนต่อผ้าของบริษัทเรา จนกระทั่งผ้าบางพับสามารถขายได้กำไรเพียง 53 % เท่านั้น"

สินค้าที่อยู่ขนานำไปค้ากับอินเดีย เพื่อซื้อผ้าเข้ามายังราชอาณาจักร
ได้แก่ ช้าง ดังหลักฐานเอกสารของฟรังซัวร์ อังรี ตูรแปง พิมพ์ครั้งแรกที่ปารีส
เมื่อ พ.ศ. 2314 ที่บันทึกว่า

".....พระเจ้าแผ่นดินจับช้างได้เป็นอันมาก และส่งไปขายเมืองมะริด
เพื่อขายให้แก่พ่อค้าที่มาจากฝั่งโคโรเมนเดลเพื่อทำการค้านี้ และนำผ้าจาก
เบงกอล เมืองสุหรัตและเปอร์เซียมาแลกเปลี่ยน... การค้าช้างนี้แหละ ทำให้
พระราชอาณาจักรสยามมีผ้าทุกชนิดมากมาย ซึ่งนำมาจากทุกภูมิภาคใน
เอเชียตะวันออก นี้แหละคือความร่ำรวยอันแท้จริงของชาวสยาม"

ผ้าอินเดียที่มาจากฝั่งโคโรเมนเดลเป็นที่รู้จักกันในชื่อ ผ้าลายมาสุ
ลีปัตนัม ตามชื่อศูนย์กลางการค้าของแคว้นกอลคอนดา (Golconda) ทั้งที่
ความจริงแล้วผ้าที่ส่งออกมาจำหน่ายนั้นไม่ได้มาจากแหล่งเดียว แต่มาจาก
แหล่งผลิตผ้าอื่น ๆ เช่น เปตาโบลี (Petaboli) นิซามปาตัม (Nizampatam) ที่
ผลิตผ้าตามรูปแบบที่สะท้อนรสนิยมของผู้ปกครองแคว้นซึ่งเป็นมุสลิม และ
จาก পুলิคัท (Pulicat) ที่อยู่ห่างจากมาสุลีปัตนัมไปทางใต้ รวมทั้งศรีกาลาสตี
(Sri Kalahasti) ที่อยู่ลึกเข้าไปซึ่งปกครองโดยผู้นำชาวฮินดูและสืบทอด
รูปแบบผ้าจากศิลปะแบบฮินดู ผ้าลายจากมาสุลีปัตนัมจัดเป็นผ้าเนื้อดี เป็นที่
นิยมของราชสำนักมุสลิมต่างๆในอินเดียเองและชนชั้นปกครองในเปอร์เซีย
รวมไปถึงชาวยุโรปที่หันมานิยมผ้าฝ้ายลายจากอินเดียแทนผ้าลินินที่ผลิตใน
ยุโรป เพราะมีสีสันสดใสกว่า ซึ่งเชื่อว่าอาจเป็นเพราะวัตถุดิบท้องถิ่นที่ทำให้มี
คุณสมบัติพิเศษดังกล่าว ส่วนผ้าที่ผลิตจากกูจราตมีคุณภาพต่ำและราคาถูก
กว่า

ผ้าอินเดียจากแหล่งผลิตต่างๆ เหล่านี้ถูกผูกขาดการค้าและจำกัดการ
ใช้โดยราชสำนักอยุธยาไม่ใช่เพื่อการใช้สอยภายในราชอาณาจักรเท่านั้น แต่มี
หลักฐานที่แสดงว่าอยุธยาได้ส่งผ้าอินเดียทั้งที่ซื้อจากพ่อค้าแขกและจากบริษัท

การค้าชาติตะวันตกออกไปขายยังญี่ปุ่นและหมู่เกาะฟิลิปปินส์อีกด้วย หลักฐานในเรื่องนี้อยู่ในบันทึกของฮอลันดา กล่าวว่า ".....เรือสำเภาก็ไปเมืองญี่ปุ่นนั้น บรรทุกผ้าต่าง ๆ จากเมืองสุรัตและเมืองคอร์เมนเดลไปเป็นอันมาก เรือสำเภาก็จากอยุธยาแต่งไปขายเมืองมินลา ขนเอาผ้าจากเมืองสุรัตและเมืองโคโรเมนเดล และมีเรืออังกฤษ 7 ลำมาจากโคโรเมนเดล และ มาจากเบงกอล 3 ลำ ได้เดินทางมาถึงเมืองตะนาวศรี มีสินค้าจำพวกผ้าลินิน (บริษัทการค้าชาติยุโรป เรียกผ้าฝ้ายอินเดียว่า ลินิน เพราะเป็นผ้าที่นำเข้าไปใช้แทนผ้าลินินที่เคยสั่งซื้อจากฝรั่งเศส...ผู้เขียน) ทุกชนิดมาด้วยเป็นจำนวนมาก กับไหมเบงกอลบ้างเล็กน้อยสำหรับใช้เป็นตัวอย่างส่งต่อไปยังประเทศญี่ปุ่น ฉะนั้น อาณาจักรสยามจึงมีผ้าลินิน แพร่หลายเต็มไปหมด"

ปัจจุบันผ้าอินเดียจากอยุธยาที่ส่งไปยังญี่ปุ่นยังคงมีนักสะสมกลุ่มหนึ่ง เก็บรักษาไว้ และเป็นที่รู้จักกันว่า Sarasa มีลักษณะลวดลายทั้งที่เป็นแบบลายของไทย และลายแบบอินเดีย

บทบาทของพ็อคคำมุสลิมที่นำผ้าอินเดียเข้ามายังอยุธยาไม่เพียงแต่เป็นนักธุรกิจที่ทำกำไรจากการค้าเท่านั้น หากแต่ยังได้นำอิทธิพลทางด้านรูปแบบการแต่งกายแบบเปอร์เซียและอินเดียเข้ามาเผยแพร่ และต่อมาได้กลายมาเป็นรูปแบบของฉลองพระองค์สำหรับกษัตริย์ เครื่องแต่งกายของขุนนาง และเครื่องแบบข้าราชการในราชสำนักอยุธยา ที่สืบทอดเป็นธรรมเนียมการแต่งกายของพระมหากษัตริย์และขุนนางไทยต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ และเป็นเครื่องแต่งกายในการพระราชพิธีสำคัญในปัจจุบัน

เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาให้กับพม่า ทำให้ไทยต้องเสียเมืองมะริดและตะนาวศรี ซึ่งเคยเป็นเมืองท่าสำคัญต่อการค้ากับอินเดียในสมัยอยุธยาไปด้วยการค้าผ้ากับอินเดียในช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์จึงเป็นการส่งผ่านไปยังหัว

เมืองในภาคใต้โดยพ่อค้าชาวมุสลิมจากเมืองสุรตก็ยังคงมีบทบาทสำคัญในการค้าผ้าอินเดีย ดังท้องตราจากเจ้าพระยาอัครมหาเสนา ถึง พระยานคร ใน พ.ศ. 2355 ซึ่งตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แจ้งว่าให้ส่งท้องตราไปยังเจ้าพระยาไทรบุรีและให้มีใบบอกไปยังเมืองเกาะหมาก (ป็นังในปัจจุบัน) ให้พ่อค้าเมืองสุรตคุมเรือไปค้าขาย ณ กรุงเพช ว่า "...เจ้าพระยาไทรบุรีมีหนังสือออกไปถึง ไร่นั้นอะมีดินช่าชลาก ณ เมืองเกาะหมากให้บอกแก่ อีสมญิกุลามลี นายกำปั่นให้คุมพรรณผ้าเข้มขาว...เข้าไปจำหน่าย ณ กรุงเพชพระมหานครตามอย่างแต่ก่อน...."

และในปีถัดมาก็มีท้องตราถึงพระยาศรีธรรมโศกราชให้อาเงินอากรและส่วยดีบุกซื้อผ้าลายอย่างพระกระบวนเมืองเกาะหมาก ความว่า "... หลวงสุรินทรามาตย์สัญญาไว้กับกะปัดันจันฮิมเจ้าทรัพย์เมืองเกาะหมากว่ากะปัดันจันฮิมให้ชาวเมือง ปะไลยเกษ (เมือง Pulicat บนฝั่งโคโรเมนเดล... ผู้เขียน) ทำผ้าพระกระบวนไว้เป็นผ้าห้าสิบกูลี (1,000 ผืน) คิดเป็นราคาประมาณสามพันเหรียญ.... "

ใน พ.ศ. 2366 ครอว์ฟอร์ดได้เสนอรายงานเกี่ยวกับกรุงสยามไว้ตอนหนึ่งว่า "...สินค้าผ้าฝ้ายจากอินเดีย โดยเฉพาะผ้าดอกจากสุรต และฝั่งโคโรเมนเดลจัดอยู่ในประเภทสินค้าที่แพร่หลายในหมู่ชาวสยามมาแต่ดึกดำบรรพ์ ผู้คนที่อยู่ใกล้เมืองหลวงนิยมใช้สินค้านี้เป็นส่วนใหญ่ เท่าที่ข้าพเจ้าทราบมาปริมาณการสั่งเข้ามาต่อปี รวมทั้งที่นำเข้ามาโดยเรือกำปั่นของชาวยุโรป และโดยเรือสำเภาจากปัตตาเวีย และช่องแคบมะละกา หรือข้ามคาบสมุทรมมา จะตกประมาณ 500 มัดต่อปี" และ "... การค้ากับบริติชอินเดียส่วนใหญ่เป็นการค้ากับสุรตและบอมเบย์ และในบางโอกาสก็ค้ากับเบงกอล ระหว่างการสงครามกับฝรั่งเศสซึ่งเป็นระยะที่การค้าต้องหยุดชะงักลง เรือจากสุรตสองถึงสามลำจะเดินทางไปแวะเมืองท่าบางกอกอยู่เป็นประจำทุกปี สินค้าที่เรือนี้

นำมาเป็นพิเศษได้แก่สินค้าที่ผลิตโดยพวกแขกที่บอมเบย์และพวกมะหะมัด พวกนี้ส่งสินค้าเข้าประเภททองคำ เงินไหม และผ้าพิมพ์ดอก ซึ่งเป็นสินค้าที่ผลิตจากอินเดียตะวันตก.....”

จากนั้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปรากฏหลักฐานว่ามีพ่อค้าเข้ามาตั้งห้างค้าผ้าลายอยู่ในพระนคร ดังในหนังสือกราบบังคมทูลเรื่อง ปัญหาการเก็บภาษีผ้าลายของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เมื่อ พ.ศ. 2427 กล่าวถึงนักการค้าผู้ใหญ่ที่ค้าขายผ้าลายมี 2 คน คือ “....ห้างสีดา นักการค้าอะเมี..ลุดินโมหะเมตมอย ซึ่งเป็นห้างที่เอาผ้าลายชนิดดีมาขายมากกว่าชนิดเลวนักการค้าอับดุลไดอิบเอศมณียี ซึ่งเป็นห้างใหญ่ขายผ้าและได้บรรทุกเอาผ้าชนิดเลวเข้ามามากกว่าผ้าดี และผ้าลายอย่างเลวนั้นส่งไปขายตามหัวเมืองโดยมาก...”

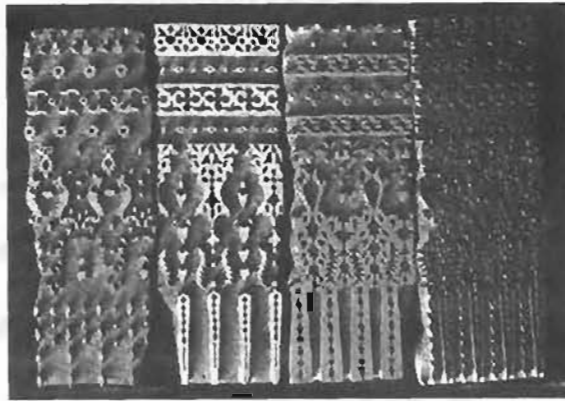
นักการค้าหรือพ่อค้าสำเภานี้เป็นผู้ก่อตั้งบริษัทค้าขายผ้าต่าง ๆ จากอินเดียในกรุงเทพฯ โดยผ้าที่ได้รับความนิยมอย่างมาก คือ ผ้าลาย ที่ช่างไทยเป็นผู้คิดแบบลายแล้วส่งผ่านบริษัทค้าผ้าเหล่านี้ไปผลิตที่โรงงานในอินเดียแล้วส่งกลับเข้ามาขายยังประเทศไทย สมุดภาพตัวอย่างลายผ้าที่ส่งไปสั่งทำยังคงได้รับก.รเก็บรักษาไว้โดยนายเมเนกลาล ที กัจจาร์ (Maneklal T.Gajjar) ปัจจุบันอายุกว่า 70 ปี เป็นช่างแกะแม่พิมพ์ไม้สำหรับพิมพ์ผ้าลายที่มีชื่อเสียงของแคว้นกุจرات ซึ่งสืบทอดงานแกะแม่พิมพ์ลายผ้าในตระกูลมาจากรุ่นปู่และรุ่นพ่อ ลายผ้าที่สั่งทำสำหรับประเทศไทยในสมุดตัวอย่างลายที่มีอายุนับศตวรรษนั้นเป็นที่รู้จักกันในกุจراتว่า ลาย เซาดาคีรี (Saudagiri) ซึ่งเป็นภาษาเปอร์เซียหมายถึงการค้า เนื่องจากเป็นแบบลายผ้าที่ส่งออกเพื่อการค้าใกล้กับลายผ้ามีอักษรภาษาไทยเขียนกำกับไว้ว่า มัสกาดี และ มัลบารี ซึ่งเป็นชื่อของบริษัทค้าผ้าอินเดียที่นำเข้าผ้าลายไปขายในกรุงเทพฯ และคนไทยใน

ช่วงเวลานั้นนิยมเรียกชื่อผ้าตามชื่อบริษัทตัวแทนเหล่านี้ มัสกาดีเป็นหนึ่งในบริษัทผ้าลายที่ได้รับความนิยมมากและยังคงมีผู้จดจำได้ในปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์ Mr. Rasheed Maskati ทายาทรุ่นที่ 3 ของบริษัท ทำให้สามารถเชื่อมโยงข้อมูลกับหลักฐานที่พบก่อนหน้านี้ได้ว่า ผู้ก่อตั้งบริษัทมัสกาดีคือ *Abdulyeb Esmailji (A.T.E.) MASKATI* (พ.ศ.2375-2441) ซึ่งก็คือ นักกุดำอับลุดไอบีเอสมันยี ที่มีชื่อระบุอยู่ในหนังสือกราบบังคมทูลเรื่องปัญหาการเก็บภาษีผ้าลายของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เมื่อ พ.ศ. 2427 ที่ย้ายบริษัทจาก Mascat เมืองในอารเบีย ซึ่ง Mr. A T E Maskati ได้เริ่มต้นธุรกิจผ้าเป็นแห่งแรกมายังกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2399 และเปิดสาขาในพนมเปญ และพระตะบองในประเทศกัมพูชาด้วย โรงงานผลิตผ้าลายของบริษัทในอินเดียอยู่ที่เมืองอาห์เมดาบาด (Ahmedabad) แคว้นกัจราต มีสำนักงานอยู่ในย่าน Astrodia ศูนย์กลางของรัฐกัจราตและในเมืองบอมเบย์ กระบวนการผลิตผ้าลายของบริษัทเริ่มจากการนำผ้าขาวจากบอมเบย์ไปฟอกและพิมพ์ลวดลายที่เมืองอาห์เมดาบาด เมื่อพิมพ์เสร็จก็นำผ้าไปตากให้แห้งบริเวณริมฝั่งแม่น้ำ แล้วจึงนำไปลงแป้งก่อนจะบรรจุและส่งทางรถไฟกลับไปยังบอมเบย์เพื่อขนส่งไปจำหน่ายต่อยังกรุงเทพฯ ผลิตภัณฑ์หลักของบริษัทคือ ผ้าลาย แต่ก็จำหน่ายเส้นฝ้ายและผ้าห่มด้วย คนงานในธุรกิจผลิตผ้าลายมีประมาณ 600 คน ช่างพิมพ์ผ้าของบริษัทส่วนใหญ่ เป็นชาวมุสลิมจากตอนเหนือของอินเดีย

ตระกูลมัสกาดีเป็นมุสลิมนิกายชีอะห์เชื้อสายอินเดียกลุ่มโบราณจากเมืองสุรัตที่เดินทางเข้ามาทำการค้าและตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตธนบุรี มีมัสยิดที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า ดึกขาว เพราะบริเวณหน้ามัสยิดเซฟีเป็นคลังสินค้าอาคารทรงตึกทาสีขาวอยู่ริมแม่น้ำ แต่ชื่อเป็นทางการคือมัสยิดเซฟี กุโบร์ของสัปบุรุษมุสลิมกลุ่มโบราณนี้อยู่ใกล้กับกุฎีเจริญพาศน์เรียกว่าสุสานดาวูดีโบราณ

ปัจจุบันที่ทำนาฏจักรีวุฒาสนยังมีอักษรชื่อนายห้างมัสกาดี เป็นผู้สร้างเห็น
อยู่ในปัจจุบัน

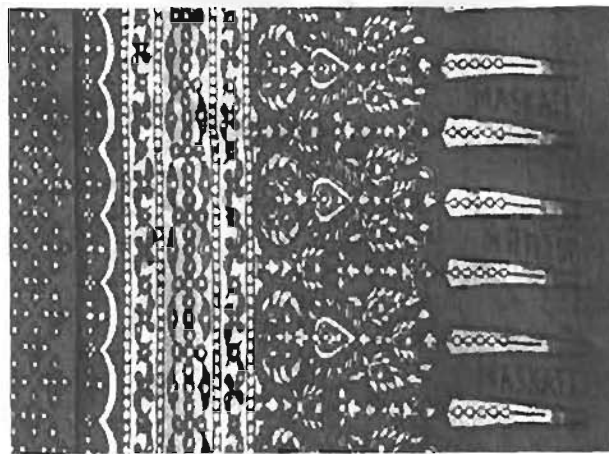

แม่พิมพ์ผ้าลายสำหรับตลาดสยาม ของนายเมเนกลาล ที่ กัจจาร์

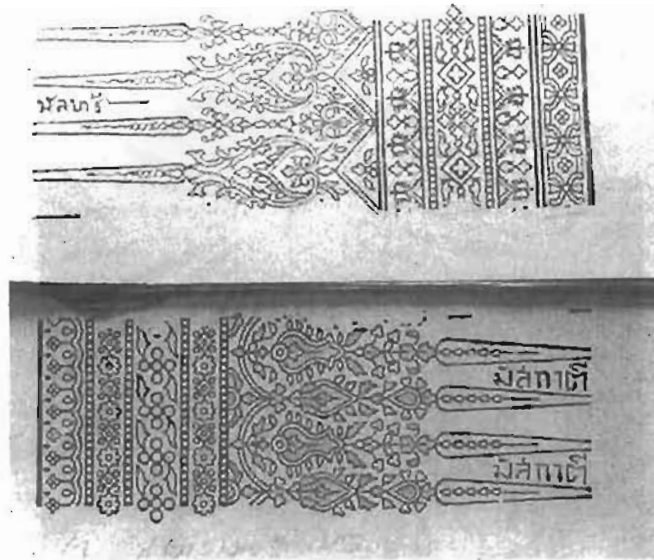
หลวงวิจิตรวาทการได้เคยกล่าวถึงนายห้างมัสกาดีไว้ในหนังสือ
“ของดีในอินเดีย” ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2497 ว่า “ที่บอมเบย์นี้ข้าพเจ้า
ได้พบนายห้างมัสกาดี (ทายาทรุ่นที่ 2 ของบริษัท...ผู้เขียน) เศรษฐีผ้าลาย
มาเยี่ยมและแสดงอหฺยาศยอันดี เชิญข้าพเจ้าไปที่บ้านเราคงจำชื่อมัสกา
ดีได้ แม้ว่าสตรีไทยเราจะเลิกนุ่งผ้าลายไปแล้ว”

นอกจากนี้ยังมีพ่อค้ามุสลิมจากสุรัตที่นำสินค้าผ้าจากอินเดียเข้ามาใน
ประเทศไทยอีกหลายราย ซึ่งเท่าที่สืบค้นได้ขณะนี้ คือห้างวาสิที่มี อับดุล
กาเดอร์ ชูเซนอลี ซึ่งเป็นมุสลิมจากอินเดียเป็นเจ้าของห้าง ทำธุรกิจค้าผ้าลาย
เช่นเดียวกัน โดยตั้งร้านค้าขายผ้าลายที่ตึกขาวก่อนจะย้ายมาที่ท่าหน้าราชวงศ์
เช่นเดียวกับมัสกาดี และ ฮัจยี อาลี อะหะหมัด นานา ที่เข้ามาในช่วงสมัย

รัชกาลที่ 4 และต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็น พระพิเชตสรพรพานิช โดยผ้าที่นำเข้ามาขายส่วนใหญ่เป็นผ้าทอเงินเงินทองที่เรียกว่า เยอรี (Zer) จากเมืองสุรัต ซึ่งกิจการดังกล่าวก็ได้สืบทอดยังรุ่นลูกรุ่นหลานต่อมา

ผ้าลายมัสกาดิของนางละเมียด เซวงสุวรรณ (พ.ศ. 2447-2532)
ที่เก็บรักษาไว้อย่างดีโดยบุตรสาว นางสาวจงกล เซวงสุวรรณ

ตัวอย่างลายผ้าที่บริษัทมัสกาดี และ มัลบาร์ส่งไปให้ช่างตระกุลกัจจาร์
แกะแม่พิมพ์สำหรับผลิตผ้าลายส่งมาขายในกรุงเทพฯ

สำหรับสินค้าผ้าลายจากอินเดียนั้นมีข้อสังเกตว่า ผ้ามัสกาดี และ
ผ้าลายอินเดียนของบริษัทอื่นๆ เช่น มัลบาร์ วาสี ที่ดำเนินธุรกิจอยู่ในช่วงเวลา
เดียวกัน เป็นผ้าที่มีลวดลายขนาดเล็กต่างไปจากผ้าลายที่เก็บรักษาไว้ใน
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติซึ่งเคยเป็นฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์หรือ
เป็นเครื่องยศของขุนนางในอดีตซึ่งมีลวดลายขนาดใหญ่และประณีตงดงามกว่า
นี้อาจแสดงให้เห็นว่าผ้าลายในรุ่นเดียวกับมัสกาดีเป็นผ้าที่ผลิตสำหรับสามัญ
ชนซึ่งหันมานิยมผ้าลายกันมากเมื่อข้อจำกัดการใช้ผ้าลายของราชสำนักคลาย
ความเข้มงวดลง เนื่องจากราชสำนักหันไปปรับรูปแบบการแต่งกายที่มีการตัด
เย็บแบบตะวันตกเข้ามาแทนที่

วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ 36 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2550

ภาพตึกที่ทำการเก่าของบริษัทสมิทกาตีในกรุงเทพฯ ย่านท่าหน้าราชวงศ์

การนุ่งผ้าลายในคนสามัญมักใช้นุ่งออกงานเพราะถือว่าเป็นผ้าที่มีความประณีตงดงามและราคาสูงซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะคนในกรุงเทพฯ เท่านั้น แต่ยังรวมถึงผู้คนตามหัวเมืองต่างๆ อีกด้วย ประจักษ์พยานในเรื่องนี้คือผ้าลายจำนวนมากที่บริจาคให้วัดเมื่อเจ้าของเสี่ยชีวิตลง และได้ถูกใช้เป็นผ้าห่อคัมภีร์ที่ยังคงหลงเหลือให้เห็นอยู่ตามวัดต่างๆ โดยนอกจากนำเข้าผ้าลายที่คนไทยเป็นผู้เขียนลายส่งไปทำในอินเดียแล้ว ยังมีผ้าลายอีกอย่างหนึ่งที่พวกเขากรคิดทำลวดลายอย่างไทยหรือลายแบบแขกแล้วนำเข้ามาขายเป็นจำนวนมาก ผ้าลายแขกนี้ทำด้วยผ้าฝ้ายเนื้อไม่ละเอียด นิยมขายส่งในตลาดเป็นห่อๆ ละ 1 กุฏิ หรือ 20 ผืน การสั่งซื้อผ้าลายจากอินเดียเข้ามาปีละมากๆ ทำให้คนไทยคิดทำผ้าลายขึ้นเอง โดยในราว พ.ศ. 2475 นายเอ็กเซ็ง แซ่ฉั่ว ชาวจีนแต่จิวที่เข้ามาตั้งรกรากในเมืองไทยและมีฝีมือในการปักทอและย้อมผ้า อีกทั้งมี

ความรู้ทางอุตสาหกรรมเคมีทั่วไปได้เริ่มทดลองใช้แม่พิมพ์ทองเหลืองพิมพ์ผ้าลาย เมื่อมีแนวโน้มว่าจะสำเร็จจึงได้รับการสนับสนุนจากผู้แทนขายสีจากประเทศเยอรมนีให้ดำเนินการต่อโดยใช้วิธีแม่พิมพ์ทองเหลืองตามวิธีเก่าที่ใช้ทำผ้าลายแขกในอินเดียและได้ผ้าที่มีคุณภาพดี มีสีสดใส ลวดลายคมชัดกว่าผ้าลายแขกจากอินเดียจนเป็นที่นิยมมากขึ้น แต่กรรมวิธีการผลิตค่อนข้างล่าช้าไม่พอกับความต้องการของตลาด จึงเปลี่ยนมาใช้เครื่องพิมพ์แบบสกรีนจากเยอรมัน พิมพ์บนผ้าขาวจากห้างฮอลแลนด์สยาม ใช้สีจากบริษัทเยอรมันแล้วก่อตั้งเป็น โรงงานสีปไทยขึ้น ผลิตผ้าลายไทยภายใต้เครื่องหมายการค้า ตรารามสูร-เมฆขลา มีบริษัทชาติตะวันตกที่ให้การสนับสนุนเป็นตัวแทนจำหน่าย ด้วยคุณภาพที่พัฒนาขึ้นดีกว่าผ้าลายจากอินเดียและเป็นผ้าลายไทยแท้ ทำให้ผ้าลายรามสูร-เมฆขลาได้รับความนิยมอย่างมากทั้ง ๆ ที่ในระยะเริ่มต้นมีราคาสูงกว่าผ้าลายอินเดียเกือบเท่าตัว เมื่อการผลิตผ้าลายไทยเพิ่มมากขึ้นเพียงพอับความต้องการของตลาด ผ้าลายจากอินเดียจึงขายได้น้อยลงจนพ่อค้าเลิกสั่งเข้ามา ประกอบกับเป็นช่วงเวลาที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ประกาศนโยบายรัฐนิยมห้ามประชาชนนุ่งผ้าม่วง ผ้าโจงกระเบน ให้มาใช้ผ้าถุงแทน ทำให้ธุรกิจผ้าลายได้รับผลกระทบอย่างมาก ส่งผลให้บริษัทตัวแทนการค้าผ้าจากอินเดียต้องเลิกกิจการ หรือหันไปทำธุรกิจอื่นในสินค้าประเภทอื่นแทน เช่น บริษัท มัสกาดิซึ่งยื่นหยัดในธุรกิจผ้าลายมานานนับศตวรรษก็ได้ลดการนำเข้าผ้าลายและยุติการดำเนินธุรกิจผ้าลายลงในช่วง พ.ศ. 2493-2498 และหันไปดำเนินธุรกิจสินค้าประเภทอื่นแทน ทำให้การค้าผ้าอินเดียในประเทศไทยที่มีพ่อค้ามุสลิมเป็นผู้มีบทบาทสำคัญมานานหลายศตวรรษต้องปิดฉากลงในที่สุด

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 ชื่อ ท้องตราถึงพระยาศรีธรรมมาโคกราช ให้เงิน
อากรและส่วยดีบุกซื้อผ้าลายอย่างพระกระบวนเมืองเกาะหมาก
ประกาศ จ.ศ. 1175.
- มานะ รักวิทยาศาสตร์. "ประวัติการทำผ้าลายไทยโดยสังเขป". หนังสือที่
ระลึกในการพระราชทาน เพลิงศพนายมานะ รักวิทยาศาสตร์
จ.ช. หน้า 118-137 กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2547.
- วิจิตรวาทการ, หลวง. *ของดีในอินเดีย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัท
โรงพิมพ์ เดือนตุลา จำกัด, 2544.
- ศิลปากร, กรม. *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานา
ประเทศ ในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2*. กรุงเทพฯ, 2513.
- _____. *ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม* นายปอล ซาเวียร์
แปล เขียนโดย ฟรังซัวร์ อังรี ตูรแปง (พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2314
กรุงปารีส). กรุงเทพฯ: 2530.
- _____. *เอกสารของครอว์ฟอร์ด*. กรุงเทพฯ : 2515.
- _____. *เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2151-2163)
และ (พ.ศ. 2167-2185)*. แปลโดย นันทนา สุตกุล. กรุงเทพฯ, 2513.
- เสาวนีย์ จิตต์หมวด. "กลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมในธนบุรี" *มุสลิมมัสยิดต้นสนกับ
บรรพชนสามยุคสมัย*. สรยุทธ ชื่นภักดี. บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ:
หจก. จีรัชการพิมพ์, 2544) หน้า 89-102.
- เก็บตกบทสัมภาษณ์ชนมุสลิมฝั่งธน. เอกสารสำเนา
ประวัติของตระกูลนานา. เอกสารสำเนา

188 พื่อค้ามุสลิมกับการค้าผ้าอินเดียในหน้าประวัติศาสตร์ไทย

ภาษาต่างประเทศ

Archambault, Michele. Blockprinted Fabrics of Gujarat for Export to Siam: An Encounter with Mr. Maneklal T. Gajjar. *Journal of Siam Society Vol. 77, Part 2*. 1989.

Irwin, John and P.R. Schwartz. *Studies in Indo-European Textile History*. Calico Museum of Textiles. Bombay: 1966.

สัมภาษณ์

เสวต ชนประดิษฐ์. 2536. ที่ปรึกษาสำนักพระราชวัง. สัมภาษณ์. 28 เมษายน

Maneklal T. Gajjar. 2538. ช่างทำแม่พิมพ์ลายผ้า. สัมภาษณ์. 19 เมษายน

Rasheed Maskati. 2544. ทายาทรุ่นที่ 3 ของมัสกาทิ. สัมภาษณ์. 25 ธันวาคม